

J F C FULLER - BANBRYTANDE MILITÄRTEORETIKER, SKICKLIG MILITÄRHISTORIKER OCH POLITISK ÖKENVANDRARE

Av Lars Ericson Wolke

Att skriva om historiska slag

Varför ger man ut en snart halvsekelgammal över historiska fältslag? Är det inte otidsenligt? Ja, kanske, men i så fall på ett sätt som lätt låter sig övervinnas. Under det dryga halvsekel som förflutit sedan John Frederick Charles Fuller gav ut sitt stora magnum opus om *The Decisive Battles of the Western World and their influence upon history* har två utvecklingslinjer fått fullt genombrott, i Sverige liksom en rad andra länder i västerlandet.

För det första har intresset för militärhistoria vuxit enormt samtidigt som genrens akademiska acceptans kan sägas ha blivit fullbordad. Men det är i en ny klädnad, som markant avviker från gångna generationers syn på militärhistorien, eller rättare sagt krigshistorien, och dess crescendo i form av slaget. Då, för till exempel 100-150 år sedan var det här ett forskningsfält som främst studerades för att man skulle lära sig något konkret av gångna generationers gjorda erfarenheter. Ännu långt in på 1900-talet var studiet av slaget vid Cannae år 219 före Kristus - då romarna genom en omfattningsoperation krossade Hannibals kartagensiska trupper - en förebild för hur även det tjugonde seklets härförare skulle uppträda för att besegra fienden i ett skolmässigt förintelseslag.

Så är det inte idag. Genom att studera t ex de militära förbandens rekrytering eller försörjningen av trupperna i äldre tider, och därmed i båda fallen effekterna på det civila lokalsamhället har militärhistorikerna ofta anknutit till större ekonomiskhistoriska eller socialhistoriska frågeställningar. Studiet av själva kriget och då i synnerhet slaget har numera fjärrmat sig långt från gångna tiders strävan att ge en mall för samtida militära agerande. Istället analyserar man det historiska slaget sett utifrån sina egna, samtida, förutsättningar och dess effekter på den egna samtids utveckling. Under de senaste två-tre decennierna har alltfler forskare också börjat studera slagens historia ur ett underifrån-perspektiv. Hur upplevde deltagarna det som skedde, antingen de var officerare eller meniga soldater i ledet? Vilka förutsättningar hade de i form av utbildning och utrustning att klara av sin uppgift? Hur har slagen

betraktats och använts i historieskrivning och mytologi långt efter det att de har ägt rum?

Dessa och liknande frågeställningar har forskare som engelsmannen John Keegan gått i bräschen för, när han studerade Agincourt 1415, Waterloo 1815 och Somme 1916¹, eller när hans landsman John Prebble valde att detaljstudera de skotska klankrigarnas sista stora undergångskamp mot den brittiska armén vid Culloden år 1746². Den senare inspirerade sedan svensken Peter Englund att studera en svensk motsvarighet, katastrofen vid Poltava år 1709³.

Samtidigt går den här typen av böcker tillbaka på en lång tradition. Redan vid mitten av 1800-talet gjordes såväl internationellt som i Sverige försök att beskriva de viktigaste slagen i den allmänna liksom i den svenska historien. Ännu så sent som på 1940-talet gjordes i Sverige flera försök att på det klassiska sättet beskriva de viktigaste slagen i världshistorien eller i den svenska historien.⁴

I den här typen av bok möter vi den klivna inställningen till slaget som studieobjekt. För många äldre forskare var slaget inte bara kulmen på kriget, utan också en historiskt avgörande händelse, som i sig markerade ett avgörande brott i historien.

Men lite ironiskt nog var det så, att medan forskare och författare under 1800-talet och 1900-talets första hälft ansträngde sig för att studera och beskriva de avgörande slagen i historien, så var dessa ganska unika företeelser i samma historia. Ända fram till revolutions- och napoleonkrigen började på 1790-talet så var slaget snarast en abnormitet som fältherren i det längsta försökte undvika. Eftersom dåliga lednings- och sambandsmöjligheter gjorde att man som högste befälhavare, eller för den delen även på lägre nivåer, inte kunde behålla kontrollen över händelseförloppet när väl striden börjat, så undvek de flesta de typen av okontrollerbara urladdningar så länge det gick. Under t ex det trettioåriga kriget kunde de ständigt marscherande arméernas soldater kanske få uppleva ett eller högst två större slag om året. Resten var väntan, marscher, plundringar och, möjligen, belägringar. Istället blev krigen ofta en enda lång rad av marscher, som ofta syftade till att manövrera ut sin motståndare genom att till exempel förstöra hans försörjningsmöjligheter genom att bränna fält och gårdar.

¹John Keegan, *The Face of Battle. A Study of Agincourt, Waterloo and the Somme*, Harmondsworth 1976.

²John Prebble, *Culloden*

³Peter Englund, *Poltava. Berättelsen om en armés undergång*, Sthlm 1988.

⁴Gunnar Åselius, *Varför en bok om svenska slag?*, i Lars Ericson/Martin Hårdstedt/Per Iko/Ingvar Sjöblom/Gunnar Åselius, *Svenska slagfält*, Sthlm 2003 s 13-19.

Just det okontrollerbara gjorde inte bara att slagen ofta, om möjligt, undveks i äldre tid. Alla studier av dem i efterhand som bygger på förutsättningen av ett rationellt agerande från de inblandade tenderar att leda till en felsyn, eftersom verkligheten sällan var så välordnad. Fältherrens möjligheter att påverka händelserna var som störst *innan* striden hade börjat. Han kunde, så långt logistikens begränsningar och fiendens motåtgärder så tillät, påverka var striden skulle äga rum. När striden sedan väl var ett faktum var den svårare att påverka, och inte sällan har slag i efterhand framstått som mera genomtänkta och välplanerade än vad de i realiteten var. Undantag finns förvisso även från denna regel, men typisk är nog den situation som den preussiske generalen Blücher hamnade i när hans trupper besegrade en fransk styrka vid Katzbach i sydöstra Tyskland den 26 augusti 1813.

Strid uppkom när de främsta förbanden helt oförhappandes, i regn och rusk, stötte på varandra och en förvirrad strid bröt ut, varunder fransmännen drevs tillbaka med betydande förluster. Segern var vunen, de franska trupperna hade förlorat 15 000 man och nu gällde det att summera vad som hänt. I det läget vände sig den något överraskade Blücher till sin stabschef Gneisenau och undrade över hur man i efterhand skulle kunna rationalisera den tur man haft: "Vi har vunnit slaget, det kan ingen neka oss; men nu undrar jag hur vi skall få folket att förstå hur sinnrikt vi planerade detta".⁵

Det är först kring sekelskiftet 1800 som de stora slagen blir mera frekventa, medan vad man skulle kunna kalla deras kvalitativa genombrott i krigshistorien kom med de moderna kommunikationerna, järnvägen, ångan och förbränningsmotorn. Mot denna bakgrund kan man fråga sig om slagen verkligen är det man ska fokusera på när det gäller studiet av den äldre militärhistorien, tiden före 1800- och 1900-talen. Ja, i någon mån är det nog trots allt det, eftersom även de relativt fåtaliga slagen ändå i sig är ett koncentrat av den militära tvekampen. Slaget har i dagens forskning inte samma centrala status som tidigare, men det är fortfarande den enskilda händelse där allting strålar samman och låter sig analyseras. Här kan man reflektera över influenser från taktik, utbildning, utrustning, ledarskap, de deltagandes stridsvilja och moral, samband inom och mellan förbanden, propaganda och så vidare, allt detta strålar samman i en händelse eller kedja av händelser, det vill säga vad vi oftast brukar beteckna som slaget. För den som vill fånga och förstå kärnan i en militär konflikt - antingen det gäller

⁵ Lars Ericson, von Döbeln och Karl Johan - två svenska fältherrar, i Knut Peter Lyche Arstad, red., Haerförelsen. Kritisk lys på feltherrerollen 1800-2000. Rapport fra Clio- og Mars-seminariet på Forsvarsmuseet 13.-14. november 2001, Oslo 2002 s 10-51.

peloponnessiska kriget på 400-talet före Kristus eller det andra Guldkriget våren 2003 - så erbjuder studiet av slaget en ojämförbar möjlighet till analys.

*Fuller som officer och militärteoretiker*⁶

Fuller var, vid sidan av sin samtida Basil Liddell Hart⁷, den förste brittiske militärteoretiker sedan Henry Humprey Evans Lloyd (c 1718-83) som hade utövat ett reellt inflytande på det kontinentaleuropeiska militära tänkandet.⁸ Häri ligger hans storhet, men också ironin, för att inte säga tragiken i hans livsverk.

John Frederick Charles Fuller föddes den 1 september 1878 i Itchenor i södra England, som son till en anglikansk kyrkoman och en fransk mor som hade vuxit upp i Tyskland. Under hela livet fram till sin död i Cornwall den 10 februari 1966 visade också Fuller stor förståelse för och kunskap om förhållanden i de båda kontinentala stormakterna. Han förblev livet ut en starkt nationellt sinnad engelsman, där Öriket och dess Imperium var centrala för honom, men det hindrade inte att han snabbt utvecklade en stor förståelse för kontinentalt sätt att tänka.

Hans karriär inriktades tidigt på den militära banan och efter examen från officersskolan Sandhurst placerades Fuller år 1898 på Oxfordshire Light Infantry's första bataljon. Med förbandet sändes han året efter till Sydafrika och det just utbrutna boerkriget. Här ansvarade han – med hjälp av 70 inhemska, svarta spanare - för underrättelseuppdrag i delar av fienden Oranjefristaten. Det var Fullers första erfarenhet av krigets verklighet och långt senare presenterade han sina minnen i ett nostalgiskt skimmer i boken *The Last of Gentlemen's Wars: A Subaltern's Journal of the War in South Africa 1899-1902* (1937). Under boerkriget resulterade Fullers beundran för de irreguljära boertruppernas effektivitet i ett intresse för hur man på bästa sätt skulle utbilda icke professionella soldater.

År 1903 sändes Fullers regemente till Indien, där hans intresse för juvelen i det brittiska imperiets krona väcktes och han kom ofta att återkomma till de brittiska försvarsproblemen i Indien, bland annat i boken *India in Revolt* 1931. Men kanske än viktigare, om än i negativt hänseende, var att Fuller i Indien fick kontakt med

⁶ Det följande avsnittet bygger, när inget annat sägs, på A J Trythall, Fuller, J. F. C. (1878-1966), i Franklin D Margiotta, ed., *Brassey's Encyclopedia of Military History and Biography*, Washington, D.C./London 1994 s 352-357 och Dens., 'Boney' Fuller. *The Intellectual General 1878-1966*, London 1977 samt B Holden Reid, *J. F. C. Fuller, military thinker*, London 1987.

⁷Brian Bond, Liddell Hart. *A Study of his Military Thought*, New Brunswick, NJ 1977; Alex Danchev, *Alchemist of War. The Life of Basil Liddell Hart*, London 1998.

⁸Azar Gat, *The Origins of Military Thought. From the Enlightenment to Clausewitz*, Oxford 1991 s 67.

ockultisten Alastair Crowley. Här väcktes hos Fuller ett intresse för det paranormala och filosofisk mystik, något han demonstrerade i två böcker 1925 och 1937. Men detta öppet visade intresse bidrog också till att fjärma honom från huvudströmmarna i det brittiska samhället liksom från många av hans militära kolleger.

Efter hemkomsten gifte sig Fuller år 1906 med den tysk-polska Margarethe (Sonia) Karnatz. Han skrev nu också en rad småskrifter om trupputbildning, mobilisering och liknande ämnen, medan han studera för att kunna komma in på den högre officersutbildningen i form av Staff College eller Krigshögskolan, något som i sin tur var nödvändigt för att kunna öppna dörrarna för att kunna klättra i graderna. År 1914 inledde Fuller sina högre studier på Staff College och här utvecklade han snabbt ett intresse för krigföringens grundläggande principer eller lagar. Men här framträdde också ett annat drag hos Fuller, hans kompromisslösa inställning när han ansåg sig ha rätt och omgivningen, oavsett rang, enligt hans förmenande hade fel. När Fuller, tvärtemot rådande militär ”sanning” i Storbritannien och Europa förespråkade genombrytningar av fiendens linjer istället för omfattningsoperationer syftande till att ringa in motståndaren, då förklarade Krigshögskolans chef att den självmedvetne eleven var en idiot.

Kort därefter bröt det första världskriget ut och den fruktansvärda slakten i skyttegravarna bekräftade vansinnet i den förhärskande militära taktiken. Redan på våren 1915, efter ett halvårs krig, hade den reguljära brittiska armén i stort sett utplånats. För att över huvud taget kunna fortsätta kriget tvingades Storbritannien införa värnplikt, runt ett sekel efter de kontinentala stormakterna. Sedan Fuller publicerat skrifter om trupptransporter och dessas metodik blev han placerad som embarkeringsofficer i Southampton, varifrån en stor del av de brittiska trupperna skeppades över till kontinenten. Först i juli 1915 steg han själv iland i Frankrike. Här insåg han snabbt två grundläggande saker. För det första, att militär seger endast kunde uppnås genom ett genomträngande av fiendens försvarslinjer, inte genom de massiva frontanfall som under det första krigsåret sänt hundratusentals unga män i döden. För det andra, så existerade i det läget inga medel för ett snabbt genombrott. De oändligt utdragna systemen av skyttegravslinjer kunde inte gås runt på flyglarna, sådana fanns helt enkelt inte, eftersom skyttegravarna bokstavligen löpte oavbrutet från Nordsjön till den schweiziska gränsen. Återstod bara frontalanfall som genom verkan av artilleri, kulsprutor och andra moderna vapensystem förvandlades till rena självmordet för de anfallande.

Den 20 augusti 1916 förvandlades detta. Den dagen såg Fuller sin första stridsvagn. Trots att de första stridsvagnarna var tunga och extremt trögrörliga insåg Fuller omgående deras potential för att bryta igenom väl försvarade försvarslinjer. Redan i december 1916 placerades han som stabsofficer vid högkvarteret för den nyinrättade Heavy Branch of the Machine Gun Corps, senare förvandlad till the Tank Corps. Här arbetade han med att utveckla det nya vapnets taktik och det var Fuller som, numera överstelöjtnant, planerade anfallet och segern vid Cambrai i november 1917. Det var historiens första samlade stridsvagnsanfall och effekten på alla inblandade blev massiv.⁹ Den brittiska framgången kunde dock inte utnyttjas, eftersom man inte förmådde att utnyttja de framgångar som stridsvagnsanfallet skapade. Istället låg Fuller bakom en andra stor framgång för det mekaniserade kriget, nämligen den allierade segern vid Amiens i augusti 1918.¹⁰

I mars 1918 genomförde Tyskland sin sista stora offensiv i väster, som drev inte minst de brittiska trupperna till en omfattande reträtt, innan de allierade, mycket tack vare amerikanska truppförstärkningar, lyckades vända krigslyckan med en avgörande motoffensiv sommaren 1918. Alltsedan hösten 1917 hade Tyskland utvecklat en stormtruppstaktik, som till sin kärna byggde på idén om det snabba genombrottet för att bit för bit penetrera och splittra upp fiendens försvarslinjer. Denna taktik, som hade stora likheter med Fullers idéer från 1914, höll så när på att ge Tyskland segern i världskriget på våren 1918.¹¹

Fullers analys av krisen på vårvintern 1918 visade att en stor del av den brittiska katastrofen berodde på en svag högsta ledning, något som kom honom att intressera sig för ”strategic paralysis”. Genom att förlama fiendens ledning genom en överraskande attack skulle man kunna vinna en avgörande seger, utan att handgripligen ha besegrat fiendens militära förband. Under intryck av krigserfarenheterna från 1918 formulerade Fuller sina militära erfarenheter i den berömda *Plan 1919*, planen för att vinna kriget under 1919. I den, en av militärhistoriens mest visionära men samtidigt verklighetsförankrade projekt, beskrev han hur Storbritannien skulle kunna nästa krig mot Tyskland på kontinenten. Genom en insats av runt 4 600 stridsvagnar skulle britterna snabbt bryta igenom den tyska fronten. Anfallet skulle understödjas av

⁹ Christopher Chant, *World Encyclopedia of the Tank. A international history of the armoured fighting machine*, London 1995 s 21-23;

¹⁰ Kenneth Macksey/William Woodhouse, *The Penguin Encyclopedia of Modern Warfare, 1850 to the Present Day*, London 1991 s 130.

¹¹ Bruce I Gudmundsson, *Stormtroop Tactics. Innovation in the German Army, 1914-1918*, Westport, CT 1989.

flygattacker mot kommunikationslinjer, förråd och det tyska högkvarteret på västfronten, för att därigenom sprida förvirring och kaos i det tyska försvaret. Sådana stridsvagnsstyrkor existerade inte 1918 varken i teknisk utveckling eller i den mängd som behövdes. Men Fuller hade insett vad förbränningsmotorn möjliggjorde, i form av massiva anfall på marken stödda av eldunderstöd från luften. Plan 1919 fick officiellt stöd, men kriget tog slut redan i november 1918 så Fullers plan lämnade aldrig skrivbordet.

Istället kom den att utgöra kärnan i hans militära tänkande: det snabba, motoriserade kriget till lands och i luften, raka motsatsen till världskrigets frontanfall med infanterimassor. Redan i augusti 1918 återvände Fuller till London, som chef för en nyinrättad avdelning inom War Office med ansvar för stridsvagnstrupper. I den positionen ledde han inrättandet av the Royal Tank Corps. Men ungefär började också hans motgångar. Fullers allt skarpare och kompromisslösare argumentering till förmån för en mekaniserad chocktaktik, skaffade honom allt fler fiender inom det militära etablissemanget, inte minst bland det beridna kavalleriets förespråkare. Fuller sammanfattade sina motivet bakom sina teser i tanken, att då hästars och människors kroppar inte står emot kulor, så måste all förflyttning på slagfältet ske i bepansrade fordon. I var allmänna åsikten att Storbritannien skulle återgå till den lilla, men effektiva armé, som utgjort kärnan i landstridskrafterna före 1914. Utvecklingsfrågor inom det brittiska försvaret och i synnerhet rörande armens pansarstyrkor överläts därmed i praktiken till några få "tank-entusister" som Fuller. Deras idéer hade svårt att få någon resonans i tongivande kretsar inom den brittiska armé som ställde om sig till en tillvaro liknande den före krigsutbrottet 1914.¹²

Trots att han 1920 vann pris för sitt militära författarskap om den mekaniserade armén, stämplades Fuller i regeringskvarteren i Whitehall som företrädare för "en vildsint militär bolsjevism", och Fullers person började betraktas som ett reellt hot i många militära kretsar. Fuller skrivande och pläderande för ett militärt utnyttjande av de senaste tekniska landvinningarna fortsatte dock och 1923 gav han ut den viktiga boken *The Reformation of War*", följt av *The Foundations of the Science of War* (1926). Den senare boken byggde på hans egna föreläsningar under de föregående tre åren vid the Staff College, men boken fick han först ge ut sedan han lämnat Krigshögskolan. Fullers skildring i den boken av krigets orsaker, medel och villkor är

¹²Michael Dockrill, *British Defence since 1945*, New York 1989 s 16-18.

hans mest visionära, men samtidigt komplicerad och delvis mycket metafysisk. Den bidrog snarast till att försämma hans rykte.

År 1920 mötte Fuller Basil Liddell Hart, Storbritanniens vid sidan av honom själv främste militärteoretiker med ungefär samma huvudinriktning som Fuller själv. Nu inleddes ett fruktbarande samarbete som skulle vara ända till Fullers död, om än avbrutet under några år på grund av Fullers fascistiska sympatier på 1930-talet och i början av det andra världskriget. Den som idag studerar militärteorins utveckling och framhävande av den mekaniserade krigföringen med utnyttjande av förbränningsmotorns kapacitet såväl på marken som i luften, kan knappast separera de två från varandra. Deras argumenterande och skrivande var också helt avgörande för de båda individernas respektive utveckling.¹³ Ett talande bevis för intensiteten i deras fortgående tankeutbyte är det faktum att brevväxlingen med Fuller är den mest omfattande i Liddell Harts bevarade voluminösa privatarkiv.¹⁴

Genom förmedling av Fullers kollega och vän Liddell Hart, utnämnde år 1926 Sir George Milne, chef för Imperiets generalstab (det vill säga Storbritanniens högste militäre befälhavare), Fuller som sin militäre assistent. Då stod hans officiella stjärna i zenit och *The Sunday Express* beskrev Fuller som ”sannolikt den i särklass med begåvade mannen i armén”. Det var dock inget citat som gav honom pluspoäng i de militära kretsar med vilka han redan stött sig.

År 1927 fick Fuller veta att han utsetts att leda *The Experimental Force*, en nyskapad enhet med syfte att utveckla stridsvagnen och den mekaniserade krigföringens strukturer och taktik. Det kan tyckas ha passat Fuller som hand i handske, men istället tackade han av inte helt klara skäl nej till erbjudandet (möjligen kan det ha berott på hans och hustruns motvilja mot vad som i praktiken skulle bli en garnisonskommendering). Nu följde ett antal kommenderingar, inklusive en som chef för den brittiska 2. Rhenbrigaden i Wiesbaden 1929; en kommendering som dock upphörde efter tre månader när den brittiska styrkan i Rhenområdet drogs tillbaka. Ironiskt nog ledde hans stegvisa befordran till att han kom närmare de militära kretsar inom vilka motviljan mot hans idéer var som störst. År 1930 utnämndes Fuller till generalmajor och erbjöds en post som kommandant för Bombays militärdistrikt i Indien. Men han avvisade erbjudandet med motiveringen att det vore slöseri med hans

¹³ Brian Bond, *Liddell Hart. A Study of his Military Thought*, New Brunswick, NJ 1977 och Alex Danchev, *Alchemist of War. The Life of Basil Liddell Hart*, London 1998.

¹⁴ Stephen Brooks, Liddell Hart and his papers, i Brian Bond/Ian Roy, eds., *War and Society. A Yearbook of Military History. Volume 2*, London 1977 s 129-140 spec s 132.

talang. Efter avvisandet av Bombayuppdraget fick inte Fuller några flera erbjudanden och efter en tid med halv lön avgick han från armén i december 1933, vid 55 års ålder.

När Fuller lämnat den aktiva karriären utvecklade han snabbt sin position som militär skribent och teoretiker. Som sådan blev han vida mera inflytelserik än som professionell militär. Fuller har till och med ansetts vara nummer två i inflytande efter den särklassiga militärteoretikern, tysken Carl von Clausewitz.¹⁵ Men då hade hans militära författarskap redan börjat dominera hans tillvaro. Av hans totalt 45 böcker publicerades inte mindre än 40 efter år 1925.¹⁶ En av de viktigare var verket *On Future Warfare* (1928).

Vid mitten av 1920-talet började Fuller få genomslag för sina idéer internationellt. I Sverige började man fråga om den lilla, men effektiva och moderna ”maskinarmén” bli en av flera viktiga faktorer i samband med 1925 års nedrustningsbeslut i riksdagen, då bland annat en stor del av den svenska arméns beridna förband avvecklades.¹⁷

Men allra stört var hans inflytande i Sovjetunionen och Tyskland. I det förra landet förespråkade marskalken Michajil Tuchatjevskij en satsning på moderna vapensystem: stridsvagnar, motoriserade förband, luftburna trupper. Men när han avrättades i Stalins stora utrensningar 1937 dog också hans Fuller-inspirerade idéer med honom.¹⁸ Än viktigare var dock Fullers direkta inflytande på såväl teori som praktik i Tyskland. Tidigare tyska pansarteoretiker som den blivande generalen Heinz Guderian och följde från mitten och slutet av 1920-talets Fullers, och andra britters som Liddell Hart, idéer om det mekaniserade kriget. I synnerhet hans bok om *Operations Between Mechanized Forces (Lectures on F.S.R./Field Service Regulations/ III)* utkom 1932 och lästes inte minst av sovjetiska och ryska militärer.

Men hans inflytande i hemlandet minskade samtidigt drastiskt. I synnerhet sedan han i boken *Generalship: Its Diseases and Their Cure* 1933 gått hårt åt vad han uppfattade som ett trögt och förändringsobenäget brittiskt militärt ledarskap. Hans syn på sig själv som en missförstådd sanningssägare framträdde klart i *Memoirs of an Unconventional*

¹⁵ Om Fullers förhållande till andra framträdande militärteoretiker se Nils Marius Rekkedal, *Modern krigskonst. Militärmakt under omdaning*, Sthlm 2002 passim och John Keegan, *The Inter-War Years*, i Rogin Higham, ed., *A Guide to the Sources of British Military History*, Berkeley/Los Angeles 1971 spec s 458 f. För graderingen av Fullers inflytande i en internationell jämförelse se *Trythall 1994* s 352.

¹⁶ En förteckning över Fullers skrifter ges i *Trythall 1977* 301-303.

¹⁷ Lars Ericson, “...att finna de svaga punkterna och dit förlägga huvudkraften i anfallet” – Den svenska debatten om manövertänkande och uppdragstaktik, 1917-1927, i Anders Cedergren/Peter A Mattsson, red., *Uppdragstaktik. En ledningsfilosofi i förändring. Försvarethögskolan*, Sthlm 2003 s 103-156.

¹⁸ Lennart Samuelsson, *Koloss på lerfötter*, Sthlm 1999.

soldier (1936). Hans isolering och bitterhet över densamma ökade än mer sedan Fullers också påbörjat en politisk ökenvandring.

Fuller - den politiske ökenvandraren

När den 55-årige Fuller i december 1933 avbröt sin militära bana, så kunde bara det ha lett honom ut i en ökenvandring, avskuren från alla möjligheter att påverka den fortsatta militära utvecklingen i Storbritannien. En med ett agerande som var ganska typiskt för Fuller - istadighet i övermått i kombination med total nonchalans för omvärldens reaktioner - engagerade han sig också politiskt, på ett sätt som snabbt och effektivt förstärkte den ökenvandring som annars hade kunnat bli lindrigare.

I ett Europa som blev alltmer infekterat av totalitära politiska läror - nazism, fascism och kommunism - var inte heller Storbritannien obesmittat. År 1932 grundade den före detta labourpolitikern Oswald Mosley sin rörelse BUF, British Union of Fascists, med Mussolinis italienska fascistregim- och dito rörelse som närmaste förebild. Mosleys svartskjortor fick sitt starkaste fäste hos lägre sociala skikt i östra London, i Birmingham, Manchester och Bristol, liksom hos en del ledande kretsar i landet. Precis som många samtida europeiska vänsterfascistiska rörelser drev snart även BUF över till den högerradikala sidan.¹⁹ Föreningen av det nationalistiska och socialistiska hos Mosleys rörelse demonstrerades alltmer i en anknytning till Hitlertyskland, symboliserad av de svartuniformerade män som vaktade partihögkvarteret i Chelsea, ofta sjungande den tyska nazistiska *Horst Wessel*-sången.²⁰

Till en början väckte Mosleys nationalistiska tongångar en del brittiska konservativas sympatier, precis som det fanns en del sympatier för Hitlers politiska program när denne tog makten i Tyskland i januari 1933. Men vartefter den tyska politiken - såväl inrikes visavi judar och politiska oppositionella, som utrikes visavi inte minst brittiska intressen - blev allt brutalare och konfliktfylld, svängde den brittiska opinionen till starkt antityskt läge. Det gällde inte minst de konservativa Tories som mot slutet av 1930-talet förespråkade en hård politik mot Tyskland och satsning på det egna försvaret som ett led i den antinazistiska politiken. I den situationen tappade Mosley och hans BUF det mesta av den trots allt ganska tunna förankring man haft i den brittiska opinionen. När det spanska inbördeskriget bröt ut sommaren 1936 fick Mosleys

¹⁹ John Weiss, *Den fascistiska traditionen. Högerextremism i det moderna Europa*, Sthlm 1972 s 109 f; Zeev Sternhell, Fascist ideology, i Walter Laqueur, ed., *Fascism. A Reader's Guide. Analyses, Interpretations and Biography*, Aldershot 1988 s 315-378 spec s 350 f.

²⁰ Ernst Nolte, *De fascistiska rörelserna*, Sthlm 1968 s 279.

fascister bli inhemska föremål för den politiska vänsterns upptrappade attacker. Med krigsutbrottet i september 1939 kom naturligtvis det slutliga dödsstöten för Oswald Mosleys politiska rörelse.

När den allierade katastrofen i Frankrike 1940 var fullbordad och Frankrike i juni gav upp den gemensamma kampen stod Storbritannien ensamt mot det segerrika Tyskland. I det läget fanns ingen förståelse för dem som sympatiserade med den totalitära fienden. I juni 1940 arresterades Mosley och hans hustru tillsammans med 763 medlemmar av Mosleys fascistunion. Först år 1943 när den akuta faran för en tysk invasion som ju sommaren 1940 var synnerligen överhängande, var överstånden och krigslyckan hade vänt, så släpptes Mosley av hälsoskäl ur fängelset.²¹ En stor opinion motsatte sig frisläppandet av vad man såg som en potentiell landsförrädare i händelse av en tysk ockupation av de brittiska öarna.

Till denna gruppering av brittiska fascister anslöt sig även den missnöjde Fuller. Han tycks ha föreställt sig att en politisk seger för Mosley och hans rörelse skulle ge honom, Fuller, en möjlighet att reformera och mekanisera den brittiska armén och därmed ytterst rädda det brittiska imperiet och den västerländska civilisationen. Så långt hade han sannolikt rätt, att Mosley planerade att i händelse av ett maktövertagande utnämna Fuller till *generalissimo*, eller överbefälhavare med en titel inspirerad från Francos Spanien.

Fuller var under större delen av 1930-talet inte särskilt politiskt aktiv, utan koncentrerade sig på skrivandet. Flera av hans böcker mellan åren 1928 och 1940 innehöll fascistiska och antisemitiska undertoner. Men för den aktiva politiken skyggade han. År 1938 drog Fuller tillbaka sin kandidatur för BUF inför parlamentsvalen sedan han kommit att uppskatta den judiske försvarsministern Leslie Hore-Belishas insatser för den brittiska armén.²²

Däremot kom han att besöka både Hitlers Tyskland och Mussolinis Italien. I april 1939 deltog han i firandet av Hitlers 50-årsdag som "Ehregast des Führers". Vid det senare besöket skrev han en artikel om sin resa i *Westfälisches Landeszeitung*, i vilken han beskrev sina återkommande besök i Tyskland alltifrån ungdomsåret 1903. Nu, 1939 upplevde han dock något nytt och annorlunda, nämligen verkan av "det stora ledarskapet":

²¹A J P Taylor, *English History 1914-1945*, Harmondsworth 1973 s 359 f, 368, 406, 462, 486, 599; Angus Calder, *The People's War. Britain 1939-45*, London 1969 s 551.

²²Anthony John Tryhall, J F C Fuller (1878-1966), i Franklin D Margiotta, ed., *Brassey's Encyclopedia of Military history and Biography*, Washiongotn, DC/London 1994 s 352-357 spec s 355.

“I could feel it in the streets, in the buildings, in the crowds, in the rush of aeroplanes overhead and in the roaring of tanks below ... Great leadership and great followership can alone accomplish such things, and it is the first which right through history has ever and always created the second”.²³

*Fullers senare liv som skribent*²⁴

Fullers politiska engagemang kombinerades under 1930-talet med ett allt intensivare författarskap parat med journalistisk verksamhet. Han rapporterade bl a från det av Mussolinis Italien 1935-36 invaderade Abessinien och från det blodiga spanska inbördeskriget som bröt ut 1936. Detta vid sidan av hans engagemang i Mosleys rörelse och besök i Tyskland våren 1939, gjorde honom helt omöjlig i brittisk militär tjänst efter krigsutbrottet. Visserligen sonderade Fuller möjligheterna att återinträda i Imperiets generalstab, men därav blev intet. Istället kunde han delge det brittiska försvaret en del av sina kunskaper om axelmakternas militära resurser och tänkande.

Fullers teser om det mekaniserade anfallet som med flygets stöd bröt igenom alla väl förberedda försvarslinjer hade anammats och utvecklats av Tyskland alltsedan 1920-talets mitt. Det användes i sin mest effektiva form i det tyska storanfall västerut som i maj 1940 fullständigt rev upp de brittiska, belgiska och franska arméerna – det tyska blixtkrigets teoretiska rötter låg i Storbritannien. Senare under kriget kritiserade Fuller öppet premiärministern Winston Churchills uttalade strävan efter en ovillkorlig tysk kapitulation, något som ytterligare fjärmade honom från de ledande kretsarna i hemlandet.

Men Fuller visade också förmåga till nytänkande. Hans strävan efter att finna och formulera grundläggande lagbundenheter i kriget hade lett honom till slutsatsen att uppfinnandet av medel och motmedel hela tiden växlade, men att de grundläggande kraven på överraskning, snabbhet, skydd, eldkraft m m hela tiden var bestående, även om de tog sig olika praktiska former. När kärnvapnen fälldes över Hiroshima och Nagasaki 1945, förutsåg Fuller snabbt hur de stora städerna skulle täckas in av stora förvarningssystem för att kunna ge snabbast möjliga förvarning inför en eventuell kärnvapenattack. Han formulerade också en klar syn på den framtida kärnvapenavskräckningen, vars omfattning han bara kunde ana när han år 1946 skrev

²³Anthony John Trythall, *'Boney Fuller'. The Intellectual General 1878-1966*, London 1977 s 205 f.

²⁴När inget annat sägs bygger detta avsnitt på Trythall 1977 passim.

Armament and History: ”Hela idén med att upprätthålla fred genom kraften av att förstöra är omogen galenskap”.

Mot slutet av sitt liv försonades Fuller med Liddell Hart och accepterades åter även officiellt som en av Storbritanniens stora tänkare inom det militära fältet. När han dog vid 87 års ålder år 1966 var han åter i den politiska värmen. Efter 1945 anammades Fuller lärar om det kombinerade pansar- och flygkriget och i synnerhet i Israel har hans och Liddell Harts varit vägledande för mycket av de operativa principerna under krigen 1956, 1967 och 1973.²⁵ Efter det kalla krigets slut har Fullers tankar på den snabba krigföringen med högkvalitativa styrkor kommit att appliceras på nyttjandet av en krigföring som strävade efter strategisk kollaps hos motståndaren med hjälp högteknologiskt utrustade specialförband, stödda av bemannade och obemannade luftstridskrafter, som t ex i Afghanistan 2001 och Irak 2003. Även om stridsvagnen har börjat kompletteras med och delvis ersättas av en IT-baserad teknologi, bygger filosofin om systemens användning på mycket av Fullers tänkande. På det sättet är han garanterad fortsatt inflytande som militärteoretiker.

*Fuller som militärhistoriker*²⁶

Fuller var inte en professionell historiker med klassisk akademisk skolning, tvärtom representerar han den andra delen av den militärhistorikerskrået, nämligen den grupp som den framstående brittiske militärhistorikern Brian Bond har betecknat som “...those who considered themselves to be military historians, nearly all former officers such as ‘Boney’ Fuller...”²⁷

Medan Fuller hade sitt stora inflytande som militärteoretiker i Tyskland och till en början även i Sovjetunionen, har han som militärhistoriker alltsedan 1930-talet haft ett betydande inflytande i många andra länder, inte minst i USA.²⁸ Själv var Fuller övertygad om värdet av militärhistoriskt studium, för att ytterligare lägga en faktagrund när han utmejslade sina tankar om krigets lagar. Hans bok om generalerna Robert E Lee och Ulysses S Grant (1933) var också egentligen bara ett avstamp för hans stora, ovan nämnda, kritik av den brittiska militärledningen samma år.

²⁵ Pasi Kesseli, *In Pursuit of Mobility. The Birth and Development of Israeli Operational Art. From Theory to Practice*, Helsingfors 2001.

²⁶ Trythall 1977.

²⁷ Brian Bond, What is military history?, i Juliet Gardiner, ed., What is History today ...?, London 1990 s 6-8 cit s 6.

²⁸ John Higham, *History. Professional Scholarship in America*, Baltimore 1986 s 49.

Det är också så man ska betrakta hans stora verk om de avgörande slaget i världshistorien, vilket för första gången utkom 1939-40, följd av en bok om de avgörande slagen i amerikansk historia (1942). *Decisive Battles* kom åter ut 1954-56 (nu i tre delar) och har sedan getts ut i en rad upplagor. Såväl titel som innehåll speglar Fullers övertygelse dels om slagens avgörande betydelse i världshistorien, dels om hur man i efterhand kan analysera militärt uppträdande genom applicera grundläggande teorier om militärt uppträdande på befälhavarnas uppträdande. Även om Fuller hade ett för sin tid brett perspektiv på slagen och var vaken för omkringliggande faktorer betydelse, är detta hans synsätt och arbetssätt som historiker något föråldrat. Idag studerar forskarna ett brett spektrum av faktorer med betydelse för hela krigföringen, inklusive slaget. Underifrån-perspektivet för att försöka komma åt den enskilde deltagarens våndor och agerande är en annan ny och central komponent. Men samtidigt är Fullers tänkande om några grundläggande element i krigföringen ingalunda antikverade, tvärtom så ingår hans idéer om till exempel vikten av snabbhet och vikten av att komma före motståndarens beslut och agerande (att tränga in i hans beslutscykel) i högsta grad centrala dagsaktuella militärteori, inte minst den som berör luftstridskrafter.²⁹

Det är naturligtvis inte bara forskningsansatsen, utan i än högre grad forskningsläget som är föråldrat hos Fuller. Under det dryga halvsekel som gått sedan hans verk skrevs har forskningen gått framåt på många områden. Fullers bristande vetenskapliga skolning framträder också ibland när han i synnerhet för den äldre historien som säkra fakta beskriver förhållanden som idag anses vara rent mytiska, eller i bästa fall omdiskuterade av forskningen. Hans framställning är också färgad av samtiden och i synnerhet Fullers egen politiska åskådning. I till exempel hans beskrivning av kampen mellan det antika Grekland och Persien talar han om ”kampen mellan Europa och Asien – väst och öst – en kamp som skiljer sig från de oräkneliga krigen mellan olika europeiska folk och nationer och som från denna tid till idag utgjort det viktigaste krigsproblemet för Europa som helhet”. Än tydligare blir hans bindning till sin samtid när han tillskriver atenare respektive spartaner nationalkaraktärer som intelligenta respektive dumma och korkade, eller när han talar om greker och perser som ”ariska” folk, fastän vi idag snarast skulle använda termen ”indoeuropeiska”.

²⁹ Om luftmaktsteori se Nils Marius Rekkedal, *Modern krigskonst. Militärmakt i förändring*. Försvarshögskolan, Sthlm 2002 kapitel 6.1.

I den här utgåvan har dock Fullers text fått kvarstå ograverad, eftersom den i sitt ursprungliga skick representerar en genom åren mycket inflytelserik helhet. En del uppenbara faktafel har dock korrigerats, inklusive hans delvis föråldrade dynastiska kronologi.

Men trots dessa reservationer för tidens förändringar så är Fuller fortfarande är mycket läsvärd historiker och hans *Decisive Battles* något av det bästa som skrivits inom sin genre. Fuller var en av de första författare som närmade sig slaget med en genomtänkt teori i botten och försökte genomföra en metodisk analys av den typen av historiska händelser. Det gör att han även idag har mycket att ge en sentida läsare och det ständigt ökande intresset för militärhistoria motiverar därmed nyutgivningen av en av 1900-talets främsta militärhistoriska författare.

Den här utgåvan

I den här utgåvan har Fullers massiva verk delats upp i fyra band som därmed blir mera lätthanterliga. I efterkrigsupplagan lade han till ytterligare en rad slag från det andra världskriget och mot slutet görs en något halsbrytande jämförelse mellan gränserna mellan de allierades ockupationszoner i Tyskland 1945 och östgränsen för Karl den Stores rike år 814.

Många av de senare tillagda slagstudierna har mera karaktären av studiet av utdragna militära operationer (engelska: "campaigns") än rena slagstudier. Därför avviker de i sin karaktär delvis från resten av boken. Detta faktum tillsammans med Fullers bitterhet efter den politiska isoleringen gjorde också att hans senare studier fick en mera dagsaktuell polemisk karaktär än huvuddelen av de tidigare studierna. Av dessa skäl dras gränsen i denna svenska utgåva vid slaget vid Warszawa 1920, som därmed blir den sista studie som kommer med. På det sättet ger de fyra böckerna en mera sammanhållen bild av Fuller som militärhistoriker och militärteoretiker.

Verkets uppbyggnad är mycket speciell, där den engelske redaktörens hand syns tydligare än vad som är brukligt i sådana här sammanhang. Det kommer till uttryck i böckernas speciella rytm, där Fuller först ger en introduktion till en viss epok eller konflikt i en så kallad "krönika", följd av ett "slag"-kapitel av densammes hand, varefter en avslutning görs i form av redaktörens sammanfattande synpunkter. Därefter upprepas samma sekvens och så vidare.

Mot den här bakgrunden är det - trots att 50 år förflutit sedan boken skrevs - i högsta grad värt mödan att läsa Fullers genomgång av de i hans tycke viktigaste slagen i

världshistorien. För att på ett adekvat sätt möta det ständigt ökande intresset för militärhistoria är det få bokverk som skulle kunna fylla samma goda funktion som Fullers slaghistorik. Detta inte bara för att man som läsare här får en rejäl portion god militärhistoria, utan också för att denna militärhistoria har skrivits av en historiker som förenade historisk kompetens med goda insikter i förutsättningarna för militärt agerande och de olika faktorer som påverkar utgången av militära operationer. Även om tolkningar har förändrats och militärhistorikerns fokus delvis har förflyttats från slaget som den helt avgörande händelsen i historien, så innehåller därmed Fullers historieskrivning mycket av värde även för dagens läsare. Den här kvartetten böcker har således skrivits av en person som både var aktiv militär, militärteoretiker och militärhistoriker. Hans karriär illustrerar dock väl talesättet ”att ingen blir profet i sitt eget land”, men däremot hade han stort inflytande i vad som skulle bli hans hemlands huvudfiende. Indirekt påverkade han därmed sitt eget lands moderna krigshistoria på ett avgörande och närmast fatalt sätt.

Fuller kallades större delen av sin militära karriär för ”Boney”, efter hans väl kända förkärlek för Napoleon, och liksom denne hade han en väl utvecklad talang för otålighet med alla som inte förmådde följa och ansluta sig till hans egna tankegångar. Med stor rätt har det om denne kontroversielle och envise militärförfattare sagts att ”hans verkliga talang låg i att skapa sig, inte att besegra, fiender”.³⁰

© Lars Ericson Wolke 2003. Alla rättigheter förbehållna.

Detta är en utskrift från Lars Ericson Wolkes webbplats, www.ericsonwolke.se

³⁰ John Keegan/Andrew Wheatcroft, *Who's Who in Military History. From 1453 to the present day*, London 1987 s 132.